

Мойсєєва О.Є.,

доктор психологічних наук, професор, професор
кафедри юридичної психології НАВС

КРИМІНАЛЬНА АГРЕСІЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ВИДИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Агресія належить до числа фундаментальних та найбільш актуальних проблем людства. Численні моніторинги, в першу чергу психологічні, фіксують стійкі агресивні тенденції, так звану акумульовану агресію серед певних категорій осіб та соціальних груп, зокрема, підлітків та юнаків.

У контексті особистісних та соціальних наслідків агресивної поведінки підлітків та юнаків (неповнолітніх) визначальне місце серед її різновидів займає злочинність. Агресія у підлітково-юнацькому віці, зокрема, кримінальний її різновид, визначається сукупністю суб'єктивних та об'єктивних чинників. До останніх в сучасній Україні можна віднести такі. Це – диспропорційна майнова і, як наслідок, психологічна стратифікація населення з порушенням співвідношення між заможними громадянами, так званим середнім класом, і між особами, що проживають на межі бідності чи нижче неї. Різниця між офіційними мінімальними та максимальними доходами громадян становить десятки разів, що суттєво перевищує критичний показник, встановлений у європейських країнах. Така ситуація породжує у певної частини неповнолітніх відчуття власної меншовартості, образи на соціальне середовище, бажання помститися більш заможним громадянам.

Суттєвою детермінантою злочинності неповнолітніх є несприятлива ситуація в сім'ї, деформовані чи відсутні стосунки з рідними. Найтіснішим тут є зв'язок із неповною сім'єю, відсутність батьків, наявністю судимості у рідних, насамперед матері.

Особливо слід відзначити роль телебачення та відеопродукції, комп'ютерних ігор у формуванні агресивності неповнолітніх, провокації у них кримінальної агресії. До впливу телеагресії особливо чутливі підлітки та юнаки. За даними Американської Медичної Асоціації, за роки, проведені в школі, середньостатистична дитина бачить по телебаченню вісім тисяч вбивств і сто тисяч актів насильства.

Аналіз результатів досліджень неповнолітніх, які скоїли агресивні злочини, дозволяє виділити такі основні психологічні види кримінальної агресії та відповідні типи неповнолітніх агресорів.

Смислова агресія. Вона здійснюється у стані незначної емоційної напруги або у відносно нейтральному емоційному стані. За наявності достатньо високого рівня агресивності неповнолітні даного типу

демонструють насильницько-домінуючий стиль поведінки у взаємостосунках. Їм притаманні недовірливість, підозрілість та ворожість з окремими проявами жорстокості, емоційна нестійкість, спалахи роздратування і злості. Неповнолітні даного типу відзначаються низьким рівнем вольового самоконтролю з тенденцією до самовиправдання та перекладання вини на інших.

Функціонально-утилітарна агресія. Неповнолітні, які демонструють даний вид кримінальної агресії, відзначаються, як і попередній тип, елементами соціальної та антисоціальної спрямованості особистості. У взаємостосунках вони надають перевагу насильницько-домінуючому стилю поведінки, але він не є єдиним. Вони відзначаються в цілому низьким, але дещо вищим у порівнянні з попереднім типом рівнем самоконтролю, кримінальна агресія виступає для них не метою, а інструментальним засобом. В цілому кримінальна поведінка здійснюється на фоні збереження планування, контролю, адекватної саморегуляції з достатнім прогнозом можливих наслідків своїх вчинків.

Звично-неконтрольована агресія. Неповнолітні, які вдаються до такого виду агресії, мають дефекти емоційно-вольової сфери, слабку потенційну можливість до самоконтролю, найнижчу емоційну стійкість у порівнянні з іншими типами. Вони поверхово орієнтуються у соціальних та правових нормах, схильні до фаталізму. Їм також притаманні особистісний примітивізм, низька рефлексія та слабе розуміння оточуючих. Навіть відносно нейтральні ситуації вони схильні сприймати і оцінювати як конфліктні.

Ситуативно-захисна агресія. В основі даного виду агресії лежить порушення системи регуляції лише в екстремальних, гостро травматичних ситуаціях. Неповнолітні, які вдаються до такої агресії, мають різноманітний спектр стилів поведінки у взаємостосунках. Вони схильні співвідносити свої дії із груповими нормами, враховуючи точку зору оточуючих.

Агресія, обумовлена афективною ціллю. Вона здійснюється у стані виразного емоційного збудження, на фоні загальної орієнтації на дотримання соціальних норм та правил. У конфліктних ситуаціях неповнолітні даного типу намагаються знайти компромісні способи їх вирішення, схильні враховувати інтереси протилежної сторони. Ініціатива до загострення конфлікту зазвичай належить потерпілим.

Отже, беручи до уваги нагальну потребу вирішення проблеми кримінальної агресії неповнолітніх, слід підкреслити необхідність урахування як чинників формування так і різновидів злочинної агресії. Це дозволить підвищити ефективність програм профілактики злочинності неповнолітніх.